

80 години от преселването на северодобруджанските българи

За една премиерска "разходка" в следкрайовска българска Добруджа

Проф. д-р Калчо Калчев

В действителност става дума не за разходка, в съвременния точен смисъл на думата, а за една пътуване на премиера проф. Богдан Филов през лятото на 1943 г. Това пътуване е на 25-27 юли 1943 г. т.е. месец преди кончината на цар Борис и близо три години след подписания в гр. Крайова договор между Кралство Румъния и Царство България. И ако днес обръщаме внимание на разходката, то не е заради някакви значими социални и икономически последици за местното население в отскоро присъединения към България „добруджански край“ (нашия „земен рай“) (нашия „земен рай“), а за да съпоставим напр. отношението на тогавашната централна изпълнителна власт към Добруджа и ... към Македония. При това тази власт е на министър-председателя личността, с най-богата обща и историческа култура. Ако приемем твърдението на един дипломат от това време, че липсата на историческо образование на неговите колеги била „забележителна“, а на политиките ни - „ужасяваща“ (по проф. Людмил Спасов), то в случая с Б. Филов сигурно имаме едно изключение. Защото горното твърдение, изглеждащо за мнозина съвременници днес аксиома, когато за Б. Филов не е така. Той е не само един срудиран учен с широка обща култура, а в областта на археологията международен капацитет. Останалите изпод перото му негови изследвания и днес, 75 години след разстрела му, имат своята научна стойност. Ала ако не забравяме валидността на аксиомата, че „хората не са ангели“, то със сигурност бихме се усъмнили в правотата на действителността и на проф. Филов като политик, макар и да е в областта на историческата материя. Какво прави тогава от безспорно талантилия учен лош държавник?... Това са според нас три фактора извънредно силния егоцентризм, безкритичната му вяра в немския национален дух и култивирания антисъветизъм.

Първият личностен психологически фактор формира болезнена лидеромания, подхранвана и от интелигентна съпруга, с която има късно създаден бездетен брак. Тази лидерома-

ния не само го отблъсква от професорския елит в единствения ни Университет близост и приятелство той не може да създаде с никого - не само го води до най-високи постове в Университета, Академията (БАН И) и Министерство на просветата и до премиерски позиции, но и парира силно в действията му усета за гъвкавост, среща у него само епизодично. Само конформизмът, понякога изявяващ се като ибрикчийство, типично за целия наш политически елит, го задържа винаги на челни позиции във властта. Учил в студентските години във Фрайбург, специализирал след това в Бон, получил най-напред международно признание на немски език, той не може, /а и не прави опит/, да надмogne гравитацията на немския дух и култура, дори и ако не се прекланя пред идеологията на нацизма. А антисъветизмът се формира, както и сред широките слоеве на българската интелигенция, не върху основата на познаване теорията и практиката на болшевиизма и на вроден демократизъм, а по-скоро на еднородно обусловена основа: неговият баща Димитър Филов умира от раните си като отявлен... рунософил, в деня на разстрела на колегите му офицери край Русе, когато Богдан е само на 4 години. (20 февр. 1887 г.). Детството му със сигурност е изпълнено с неприятни асоциации, защото го виждаме зрял юноша, отказващ помощ за следване в Германия от русофилски среди, а ставащ стипендиант на държавата.

Тези особености на личността характеристика му пречат да пресени трезво перспективите за България, когато е министър-председател и да обвърже фатално страната за каузата на Тройната ос. /Рим-Берлин-Токио/. Причините за това са, разбира се, много по-сериозни, ала е факт, че името му остава в историята и стози акт. До голяма степен неговото и на Царя решение, одобрено с акламации от българския Парламент (2 март 1941 г.), се обуславя и от дипломатическата подкрепа за връщането на Южна Добруджа, оказана от Райха. Ала тази подкрепа през лятото на 1940 г. се оказва само тактическа ход в стратегията на Хитлерова Германия, предвиждаща да създаде не толкова „жизнено пространство“, колкото сателити в Югоизточна Европа за бъдещия удар срещу отскурошния съюзник СССР. И още нещо Райхът и фашистката Италия, след като са покорили и горда Франция не искат да допуснат Балканските страни, а и Унгария, да бъдат в някаква степен привлечени, дори

като потенциални симпатизанти на Англия. След отказа на мисията на Аркади Соболев за сключване на двустранен съюз и взаимомощ акт, за който Б. Филов би могъл да намери в бъдеще някакво оправдание, въпреки подкрепата и на СССР за връщането на Ю. Добруджа - то след пренодупрежденията на Англия и на САЩ за намеренията за обвързване на страната със силите на Оста, Виенският пакт /1 март 1941 г./, изглежда недомислица.

Процесите около „присъединяването на новите земи“ Македония и Тракия през пролетта на 1941 г., колкото и да са имали форта на „национално обединение“, въпреки общо взето радушия прием, оказан на българските войски от местните жители, откъм съдържателната си форма позволяват на останалия, „несъюзнически“ на нас, свят, да ги възприема като агресия. Просто защото не са легализирани от международен форум. А „наивителът“, с който Б. Филов и упорито се противопоставят да бъдат изселвани, тъй като се чувствали по кръв и традиции българи и затова, че бащице им воювали под български знамена по време на войните. В края на май 1941 г. Филов приема и румънският министър на пропагандата с когото обсъждал възможността да се установят приятелски връзки между двете страни, като Филов предложил Румъния да получи известни облаги за нестинкт страната ни плаща свърхвисока цена.

Еуфорията, създадена след навлизане на българските войски в Македония и Зап. Тракия, надминава тази след 7 септември 1940 г. На нея не би следвало да се поддават нито монархът, нито премиерът просто защото разбират, че решаващите военни удари срещу Югославия и Гърция са нанесени от немски войски, приети на българска територия и че гранично-териториалните проблеми на Балканите не зависят нито от мирноревизионистката Директива № 19 на българското правителство от април 1939 г., нито от „увещанията“ на Фюрера от 4 януари 1939 г. Погледнато от чисто човешка страна визитата на Б. Филов в Македония от 1-2 май 1941 г. не би следвало да бъде сурово осъждана: още през Първата световна война, когато е млад учен, в продължение на 2 месеца през 1916 г., воден от стремежа да разкрие историческата правда, той обхожда тази изстрадала българска земя и събира източников материал за бъдещите свои открития в сферата на старобългарското изкуство. А с добруджанските проблеми

тогава, а и по-късно не се е занимавал, което не значи че като премиер след 7 септ. 1940 г. тотално ги е пренебрегнал. Отстоявал в срещата с Хитлер в Залцбург в 1940 г. възвръщането на Ю. Добруджа, 8 година след това, на 23 януари, се срещнал в София с румънския пълномощен министър Филоти за да бъде договорено удължаването сроковете на изселването и през март-април 1941 г. (При тази втора изселническа вълна в Царството пристигат нови 3 600 северно добруджански българи). Адве седмици по-рано в Министерския съвет се е обсъждал Добруджанския въпрос, като се е взело решение България да не изпълнява своите задължения, а да изплати само 500 млн. леи, докато Кралството не приеме тугракански румънци. (Доколко последното решение е било справедливо може да се спори). Защото истината е, че 6 000 тугракански жители, самоопределили си през 1930 г. като румънци, през ноември 1940 г. упорито се противопоставят да бъдат изселвани, тъй като се чувствали по кръв и традиции българи и затова, че бащице им воювали под български знамена по време на войните. В края на май 1941 г. Филов приема и румънският министър на пропагандата с когото обсъждал възможността да се установят приятелски връзки между двете страни, като Филов предложил Румъния да получи известни облаги за нестинкт страната ни плаща свърхвисока цена.

Ежедневието увлича Филов с текущи дела, при които проблематиката на Южна Добруджа се появява само епизодично. По-често му се налага да разглежда проблеми на „новите земи“ Македония и Тракия, отколкото тези, които се решават в българска Добруджа. От македоно-тракийските въпроси през пролетта на 1943 г. избуява като най-значим този за съдбата на тамошните евреи и на еврейството в България въобще. Мнението му се налага, и депортацията на македоно-тракийските евреи се извършва, не без съдействие и на български органи. Царят заема една по-гъвкава позиция, докато подпредседатят на Парламента Дим. Пешев става инициатор на кампанията в защита на местното еврейство и

така предизвиква криза в депутатското мнозинство.

Едва през лятото на 1943 г. на премиера му се отдава свободно време за да посети Добруджа и да се запознае на място с тамошните проблеми. Доста преди него това е сторил Борис III: в началото на ноември 1942 г. той е посетил Добрич, където е присъствал на молебна, а след това и други места. Общото впечатление на монарха, споделено с Филов, комуто били предадени някои оплаквания, било, че в този край на нова България има „голям ентузиазъм... който започнал да избива в краен шовинизъм и гласове за Северна Добруджа“. И визитата в Силистра... се отложила.

Затова пък в горещото жътвено време на 1943 г. премиерът решава да се запознае „на живо“ с проблемите на Ю. Добруджа. На 24 юли вечерта, заедно със съпругата си Евдокия Петева, с министъра на транспорта, пощите и телеграфите и неговото семейство, и с някои свои придружители, той поема с влака към Варна, където пристига в 8 ч. сутринта на 25-и. Към тях се присъединява и областният управител Пенев. Една солидна група от дванадесетина човека поема с автомобил по шосето за Балчик, като посещават и Двореца. В дневника си Б. Филов отбелязва, че не останал „никак възхитен нито от местоположението на града, нито от Двореца“. Съпругата му обаче била очарована. Тази съпруга, с която по история на изкуството явно е имала други критерии. Дали към гостите е имало аташарин местен човек или не не знае, ала може да се предполага, че Филов едва ли ще е пропуснал момента да разкаже за лятото преди 3 години, когато в Залцбург е убеждавал Фюрера в правотата на българската кауза, в склонността на румънците „да се пазарят“ особено за гр. Балчик, понеже в тукашния Дворец се намирало сърцето на кралица Мария. Тогава Хитлер в изблик на откровеност казал, че не може да се говори „за сърца, когато могат да паднат плахи на крал“ и разпоредил на Рибентроп да предаде в

Букурещ, че българските претенции за Южна Добруджа трябва бъдат удовлетворени в предстоящите преговори напълно... Както е добре известно, на 6 септември 1940 г. синът на „реджина Мария“ Карол II бива детрониран с решаващата роля на ген. Й. Антоанеску, а на престола бил поставен младия Михайл II, за да може страната да бъде трайно привързана към колесницата на Третия райх и още през есента да пусне на своя територия германски войски. Може да се предполага, че част от това е било разказано на антуража придружители. Но със сигурност ще да им е било спестено, как в началото на септември при забуксуването двустранни преговори лично Филов и външният министър са настоявали да се обяви мобилизация и да се нахлуе в Добруджа.

По-нататък колите продължили към Каварна, минали през Българево, отбили се на нос Калиакра, където гостите видели играещи тюлени, и после поели към Шабла. За исторически минало на Калиакра по онова време е имало оскъдни сведения, и затова групата не се е задържала. От Шабла маршрутът им е продължил през Дуранкулак-Спасово до Кардам, където пристигнали „на вечер“ Тук им била предложена вечеря, но те отказали, като закусили само с малко „кавърма отлична баница“ Вечеряли във влака от Кардам до Добрич, където след полунощ на Филов съобщили неприятната вест за оставката на

Мусолини и образуване правителство на маршал Бадолои. Явно, това ще да е била една от ней-неприятните нощи за него, защото оценил станалото като „подготовка за сепаративен мир“ и си задал въпроса какво ли ще стане с германските войски в съюзницата Италия?! За него и групата обаче е останал и приятния спомен, че добруджанското население „е много приветливо и малко претенциозно“. Оплаквало се плавно „от липса на долно облекло, но не и на обуша“. Редом с това гостите се впечатлили и от „безкрайната равнина безбройни купи,

кръстци“. Самият Филов, който винаги е бил встрани от аграрния труд изрично е отбелязал, че „тук житото често се слага и на купи; не са така внимателни, види се поради голямото количество“.

В понеделник сутринта (26 юли 1941 г.) в Добрич имало хубаво посрещане и конференция в околните управление. Положили венеч на военното гробище, обядвали във вагона, след което тръгнали за Силистра през Тервел-Алеково-Алфатар, където автомобилите спирани. В Силистра имали също „сърдечно посрещане“, след което посетили и границата. Тук обаче от [Аспарух] Айдемирски на Филов била отпратена „критика“ добруджанци му били „малко сърдити“, загдето идвал толкова късно в техния край. След това ношували в парахода и на 27-ми сутринта стигнали Тугракан. Тук гостите видели и оценили града като „много западнал“ и заслужаващ „особени грижи“ Премиерът задължил кмета (Петър Др. Панайотов) да подготви „дълъг доклад за всички необходимо за града“ и обещал „пълна подкрепа“.

Бурните и динамични политически изменения в политическия живот на страната и в международните отношения, в значителна степен осуетяват изпълнението на премиерските обещания. Поне изложено-то от авторите на т. II на „История на Тугракан“ не позволява да се правят особено оптимистични изводи.

С визитата в Тугракан добруджанската обиколка, минаваща под знака на посещения на министър-председателя на България, завършва. Завършва, без да облагодетелства с нещо новите поданици на Царството, дори и след като най-авторитетният сред управляващите проф. Б. Филов оплавява регентския състав от есента на 1943 г... Ето защо днес не би следвало да буди удивление индиферентното, а много често и дружеско посрещане на Съветската армия от българска Добруджа след 5 септември 1944 г.

Проф. К. КАЛЧЕВ

УС на Кооперация „Черно море Балчик“ свиква общо годишно отчетно събрание

На 20 юни 2020 г. (събота) от 8:00 ч. в залата на НЧ „Паисий Хилендарски 1870“ гр. Балчик при следния ДНЕВЕН РЕД:

1. Освобождаване на член-кооператори, приемане на член-кооператори;
2. Отчет на УС
3. Отчет на КС
4. Одиторски доклад
5. Приемане на разчет за стопанската 2019 (2020 г.) и избор на одитор

Съгласно Закона на кооперациите (чл. 17, ал. 2), ако не се явят необходимият брой членове, събранието ще се проведе в същия ден (20 юни 2020 г.), на същото място (залата на НЧ „П. Хилендарски 1870“) от 9:00 ч. при същия дневен ред, независимо от броя на присъстващите